

Participation in the Development of Self-sufficient Economy by Rural People in Five Southern Border Provinces

Dolmanach Baka¹, Kasetchai Laehheem² and Abdullah Abru³

¹ M.A.(Comparative Religion), Associate Professor

Department of Islamic Studies, College of Islamic Studies, Prince of Songkla University.

E-mail: bdolmana@bunga.pn.psu.ac.th

² M.Ed.(Educational of Measurement and Research), Lecturer

Department of Teaching Islamic Studies, Faculty of Arts and Social Science, Yala Islamic College

³ M.A.(Economics), Lecturer

Department of Islamic Studies, College of Islamic Studies, Prince of Songkla University.

Abstract

This research aimed to study and compare the level of participation in the development of self-sufficient economy by rural people (those residing outside the municipality) in 5 southern border provinces of Thailand. To collect quantitative data, 1,974 individuals were interviewed, and 40 focus-groups were interviewed for qualitative data. It was found that the majority of rural people in southern border provinces participated in the development of self-sufficient economy at a moderate level. Their participation varied significantly according to residence, gender, religious denomination, educational attainment, occupation, income, social position, age and marital status, but not family status.

Keywords: participation, rural people, self-sufficient economy, southern border provinces

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาชนบท ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ดลมนรรจน์ บากา¹, เกษตรชัย และหิม² และอับดุลเลาะ อับรุษ³

¹ อ.ม.(ศาสนาเปรียบเทียบ), รองศาสตราจารย์

ภาควิชาอิสลามศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

E-mail: bdolmana@bunga.pn.psu.ac.th

² ศษ.ม.(การวัดผลและวิจัยทางการศึกษา), อาจารย์

สาขาวิชาการสอนอิสลามศึกษา คณะศิลปศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยอิสลามยะลา

³ M.A.(Economics), อาจารย์

ภาควิชาอิสลามศึกษา วิทยาลัยอิสลามศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาชนบท (ผู้ที่อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาล) ใน 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ เก็บข้อมูลเชิงปริมาณโดยการสัมภาษณ์รายบุคคล จำนวน 1,974 คน และเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์เฉพาะกลุ่ม จำนวน 40 กลุ่ม

ผลการวิจัยพบว่า ชาชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงในระดับปานกลาง ชาชนบทเหล่านี้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงแตกต่างกันตามภูมิภาค เพศ ศาสนา ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ ตำแหน่งทางสังคม อายุ และสถานภาพสมรส แต่ไม่แตกต่างกันตามสถานภาพทางครอบครัว

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม, ชาชนบท, การพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง, จังหวัดชายแดนภาคใต้

บทนำ

นับแต่ประเทศไทยเข้าสู่ภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจตั้งแต่ปี พ.ศ. 2540 ผลกระทบต่อสังคมก็เริ่มปรากฏชัดเจนขึ้นเรื่อย ๆ ผลกระทบทางสังคมนี้มีได้จำกัดอยู่เฉพาะผู้ตกงานและครอบครัวเท่านั้น แต่ยังมีผลต่อผู้สำเร็จการศึกษาใหม่ (ประถมศึกษาขึ้นไป) ที่คาดว่าจะไม่ศึกษาต่อและจะเข้าสู่ตลาดแรงงานประมาณ 500,000 คนต่อปี เพราะระบบเศรษฐกิจไทยโดยรวม

หดตัวลง ทำให้โอกาสการจ้างงานลดน้อยลงมาก นอกจากนี้ ยังมีผลต่อคนยากจน ผู้อยู่ในข่ายการรับความช่วยเหลือเกี่ยวกับสวัสดิการทางสังคมของรัฐ เช่น เด็กก่อนวัยเรียน และนักเรียนที่รับการอุดหนุนด้านอาหารเสริม คนชราไร้ที่พึ่ง เป็นต้น ผู้ด้อยโอกาสที่อยู่ใน การดูแลของมูลนิธิเอกชน เช่น เด็กกำพร้า เด็กเร่ร่อน คนพิการ เป็นต้น (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย,

2541, 1) ปัญหาเศรษฐกิจดังกล่าวมีผลกระทบต่อทุกหน่วยในสังคม รายได้ที่ลดลงและค่าครองชีพที่สูงขึ้นก่อให้เกิดปัญหาอาชญากรรม และยาเสพติด การฉวยโอกาสเพื่อประโยชน์ส่วนตนจากทรัพยากรธรรมชาติหรือสมบัติสาธารณะมากขึ้น การแก้ไขปัญหาวิกฤตินี้ไม่สามารถทำได้โดยวิธีเดิมที่เคยปฏิบัติกันมา หรือการใช้เครื่องชั่งงานของรัฐ การตัดงบประมาณตามเงื่อนไขของ IMF ทำให้งบประมาณที่กระทรวงด้านสังคมและชนบทได้รับคือ กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงสาธารณสุข และกระทรวงแรงงานลดลงถึง 47,956 ล้านบาท ดังนั้นทุกองค์ประกอบในสังคม โดยเฉพาะชุมชนที่เข้มแข็ง ต้องเข้ามาโอบอุ้มผู้ที่ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อมไว้ (สถาบันวิจัยเพื่อการพัฒนาประเทศไทย, 2541, 1)

ประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศที่อาศัยอยู่ในชนบทและมีอาชีพเกษตรกรรมยิ่งน่าเป็นห่วง เพราะสินค้าอันเป็นปัจจัยการผลิต เช่น ปุ๋ย พันธุ์พืช พันธุ์สัตว์ อาหารสัตว์ ยา ฯลฯ มีราคาสูงขึ้น ทำให้ต้นทุนการผลิตสูงไปด้วย เกษตรกรที่ไม่มีทุนก็ต้องกู้มาลงทุน แม้ต่อมาจะขายได้ในราคาดีก็ไม่คุ้มทุนเพราะผลผลิตถูกเปลี่ยนไปอยู่ในมือของเจ้าหนี้ตั้งแต่ยังไม่ได้เก็บเกี่ยว เกษตรกรจึงแทบไม่ได้อะไรจากราคาดีครั้งนี้เลย (กรมการพัฒนาชุมชน, 2541, 1)

ห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้มีสภาพเศรษฐกิจพื้นฐานขึ้นอยู่กับเกษตรกรรมเป็นหลักประชาชนส่วนใหญ่มีรายได้เฉลี่ยต่ำกว่าระดับภาคและระดับประเทศ มีผลิตภัณฑ์มวลรวม 213,775.5 ล้านบาท โดยเป็นสาขาการเกษตร 59,303.7 ล้านบาท สาขาบริการ 19,186.7 ล้านบาท สาขาอุตสาหกรรม 9,379.8 ล้านบาท และสาขาอื่น ๆ 66,606.6 ล้านบาท (สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2540, 2-12) ส่วนโครงสร้างทางสังคมนั้นประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามและใช้ภาษามลายูในการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน ไม่สามารถฟังพูดอ่านเขียนภาษาไทยได้ (กองกรรมาธิการ, สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, 2542, 12) จึงเป็นอุปสรรคทำให้ประชาชนเหล่านั้นไม่สามารถเข้าใจนโยบายต่าง ๆ ของราชการ ตลอดจนนโยบายเศรษฐกิจแบบพอเพียงได้ ทำให้ต้องตกอยู่ในภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจต่อไป ไม่

สามารถปรับปรุงวิถีการดำเนินชีวิต และวิธีการประกอบอาชีพของตนได้

"เศรษฐกิจแบบพอเพียง" เป็นพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานเมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 เป็นแนวคิดหนึ่งที่สามารถแก้ปัญห เศรษฐกิจของประชาชนในชนบทได้ แนวคิดนี้เชื่อว่าก่อนอื่นจะต้องให้ประชาชนพึ่งตนเองให้ได้ ชุมชนต้องพึ่งตนเองให้ได้ก่อน สังคมและประเทศจึงจะพึ่งตนเองได้ อันจะนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุด คือ การลดรายจ่ายเพิ่มรายได้และมีเงินออม (สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์, 2541, 18-20) และความพอเพียงยังรวมไปถึงความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภ และไม่เบียดเบียนผู้อื่น เป็นแนวความคิดที่สามารถนำไปใช้กับการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจได้เกือบทุกแขนง เศรษฐกิจแบบพอเพียงเป็นเรื่องของความพอดีที่สามารถเชื่อมโยงกับหลักคำสอนทางศาสนา พุทธศาสนาและศาสนาอิสลามได้กล่าวถึงหลักการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงไว้มากมาย (อภิชัย พันธเสน, 2542, 9,10,14) เช่น

พุทธศาสนาส่งเสริมให้มีการประหยัด ใช้จ่ายแต่สิ่งจำเป็นแก่การครองชีพ พยายามใช้จ่ายให้เหมาะสมกับรายได้ ไม่ฟุ่มเฟือย (พระมหาสุ่ม ปุณฺณคุตโต, 2518, 56) พระพุทธเจ้าสนับสนุนส่งเสริมให้ใช้สมุนไพรหลายชนิดเป็นยาและปลูกไว้ (ดูเพิ่มเติมในวินัย.มหาวรรค. เกสัชฯ เล่มที่ 5 หน้า 41 ข้อ 28) พระพุทธเจ้าสอนให้รู้จักประมาณในการบริโภค ใช้สอยทรัพย์สินสมบัติ รู้จักสร้างตนเองให้เป็นหลักฐาน รู้จักประมาณตน ให้รู้จักประหยัด และในการประกอบกิจการงานก็ต้องใช้ความรอบคอบและความอดทน (ดูเพิ่มเติมในวินัย.จลวรรค. จุททกวัตตขันธ์กะ เล่ม 7 หน้า 5 ข้อ 12 หน้า 16 ข้อ 34, วินัย.จลวรรค.จุททกขันธ์กะ เล่ม 7 หน้า 7 ข้อ 17) มีพระภิกษุคิดทำเครื่องประดับอันเป็นแบบอย่างให้ผู้มุ่งหวังจะเอาเป็นตัวอย่างในการประกอบอาชีพ (ดูเพิ่มเติมในวินัย.มหาวรรค.จมมกขันธ์กะ เล่มที่ 5 หน้า 14 ข้อ 6 และหน้า 19 ข้อ 6)

ศาสนาอิสลามกล่าวว่าไม่มีผู้ใดจะได้กินอาหารที่ดียิ่งกว่าอาหารที่ได้จากการทำงานด้วยน้ำพักน้ำแรงของเขาเอง (บันทึกโดยบุคอรี 34, 15) สำหรับผู้เป็นชายก็ย่อมได้รับส่วนที่พวกเขาได้ชวนชวาย และสำหรับ

ผู้หญิงที่ยอมได้รับส่วนที่พวกนางได้ชวนชาย (อัลกุรอาน 4, 32) และจงกิน และดื่ม และอย่าสู้อยู่สู้อยู่ (อัลกุรอาน 6, 142) และจงกิน ดื่ม และทำบุญทำทาน แต่อย่าใช้จ่ายฟุ่มเฟือย (บันทึกโดยบุคอรี 77, 1)

จากปัญหาและสภาพการณดังกล่าว คณะผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งนี้เพื่อจะได้ทราบว่าชาชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงมากน้อยเพียงใด และมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันหรือไม่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้
2. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้

ขอบเขตของการวิจัย

ศึกษาระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงของชาชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งศึกษาทั้งเชิงปริมาณโดยการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล และเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์กลุ่ม โดยเก็บข้อมูลจากประชากรกลุ่มตัวอย่างในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สงขลา และสตูล

นิยามศัพท์ปฏิบัติการ

1. การมีส่วนร่วม หมายถึง กระบวนการที่รัฐส่งเสริม ชักนำ และสร้างโอกาสให้ประชาชนในชนบทเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานและปฏิบัติตามหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียง โดยเปิดโอกาสให้ประชาชนได้คิดริเริ่ม พิจารณาตัดสินใจ ร่วมปฏิบัติ และร่วมรับผิดชอบ
2. ชาชนบท หมายถึง ประชาชนที่อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาล ในจังหวัดชายแดนภาคใต้

3. จังหวัดชายแดนภาคใต้ หมายถึง จังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล และสงขลา

4. เศรษฐกิจพอเพียง หมายถึง การดำเนินชีวิตแบบพอประมาณ พอมีพอกิน ไม่สู้อยู่สู้อยู่ ไม่ฟุ่มเฟือย ไม่โลภ และไม่เบียดเบียนผู้อื่น ซึ่งอยู่บนพื้นฐานของควมมีเหตุผล อันจะนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่สำคัญคือ การลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้ และการมีเงินออม โดยมีความหมายครอบคลุมถึงเศรษฐกิจแบบพอเพียงตามหลักธรรมของพุทธศาสนา ศาสนาอิสลาม และการประยุกต์เศรษฐกิจแบบพอเพียงเข้ากับภาคเศรษฐกิจอื่น ๆ

วิธีการวิจัย

1. กลุ่มตัวอย่าง

ได้แก่ ชาชนบทที่อาศัยอยู่นอกเขตเทศบาลในห้าจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ 1 เลือกอำเภอ จังหวัดละ 2 อำเภอ โดยวิธีเฉพาะเจาะจง คืออำเภอขนาดใหญ่ และอำเภอขนาดเล็ก (จำแนกขนาดตามจำนวนประชากรในแต่ละจังหวัด) ได้ทั้งหมด 10 อำเภอ

ขั้นที่ 2 เลือกตำบล อำเภอละ 2 ตำบล โดยวิธีเฉพาะเจาะจง คือตำบลขนาดใหญ่ และขนาดเล็ก (จำแนกขนาดตามจำนวนประชากรในแต่ละอำเภอ) ได้ทั้งหมด 20 ตำบล

ขั้นที่ 3 เลือกหมู่บ้านและครัวเรือนโดยวิธีสุ่มตามสะดวก

ขั้นที่ 4 เลือกกลุ่มตัวอย่างขั้นสุดท้าย แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ

1) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ โดยการสัมภาษณ์เป็นรายบุคคล ซึ่งกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยใช้สูตรของยามานะ (Yamane, 1967, 919) ได้ทั้งหมด 1,974 คน

2) กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการสัมภาษณ์กลุ่ม โดยสัมภาษณ์ชาชนบทที่อยู่ในกลุ่มอาชีพและกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ตำบลละ 2 กลุ่ม ได้ 40 กลุ่ม

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เป็นแบบสัมภาษณ์ จำนวน 2 ฉบับ ได้แก่

1) แบบสัมภาษณ์สำหรับเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ มี 3 ตอน คือ

ตอนที่ 1 ข้อมูลส่วนตัว จำนวน 10 ข้อ

ตอนที่ 2 การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง มี 17 ข้อ

ตอนที่ 3 ระดับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง มีทั้งหมด 30 ข้อ

2) แนวคำถามสำหรับเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยใช้แนวคำถามที่กำหนดไว้เป็นหลักในการสัมภาษณ์

3. การสร้างและพัฒนาเครื่องมือ

การสร้างและพัฒนาแบบสัมภาษณ์ มีขั้นตอนดังนี้

1) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม และเศรษฐกิจแบบพอเพียง

2) กำหนดนิยามศัพท์เฉพาะ

3) สร้างข้อคำถามให้ครอบคลุมถึงนิยามศัพท์เฉพาะ

4) นำแบบสัมภาษณ์เสนอผู้เชี่ยวชาญจำนวน 5 ท่าน เพื่อพิจารณาความเที่ยงตรงเชิงโครงสร้าง และคัดเลือกเฉพาะข้อคำถามที่มีค่าความตรงตั้งแต่ 0.5 ขึ้นไป เพราะถือว่าข้อคำถามนั้นมีความสอดคล้องกับคุณลักษณะที่ต้องการวัด (พวงรัตน์ ทวีรัตน์, 2531, 124)

5) นำแบบสัมภาษณ์ที่ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะของผู้เชี่ยวชาญมาจัดพิมพ์ แล้วนำไปทดลองใช้กับประชากรที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง เพื่อหาความเชื่อมั่น โดยวิธีวัดความสอดคล้องภายในด้วยสัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค (Cronbach) โดยเก็บที่ตำบลดิ่งชัน อำเภอจะนะ จังหวัดสงขลา จำนวน 30 ชุด และที่ตำบลโกตาบารู อำเภอรามัน จังหวัดยะลา จำนวน 30 ชุด ผลปรากฏว่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับเท่ากับ 0.8417

6) นำแบบสัมภาษณ์มาปรับปรุงแก้ไขให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น แล้วมาจัดพิมพ์

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

กำหนดให้นักวิจัยผู้ช่วย ทำการเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

1) ปีที่ 1 ของโครงการ (พ.ศ. 2544) เก็บข้อมูลภาคสนามเชิงปริมาณ โดยให้นักวิจัยผู้ช่วย ซึ่งมีภูมิลำเนาในอำเภอที่เก็บข้อมูล จำนวน 20 ท่าน เป็นผู้เก็บข้อมูลภาคสนาม

2) ปีที่ 2 ของโครงการ (พ.ศ. 2546) เก็บข้อมูลเชิงคุณภาพโดยการสัมภาษณ์กลุ่ม โดยให้นักวิจัยผู้ช่วยที่มีประสบการณ์เก็บข้อมูล (ปี 2545 ไม่ได้รับอนุมัติงบ)

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

1) นำข้อมูลเชิงปริมาณมาวิเคราะห์โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ มีลำดับขั้นดังนี้

1.1) คำนวณสถิติภาคบรรยายของตัวแปรต่างๆ ได้แก่ ค่าความถี่ และค่าร้อยละ

1.2) เปรียบเทียบกลุ่มตัวอย่างที่มี 2 กลุ่ม โดยใช้การทดสอบค่าที

1.3) เปรียบเทียบกลุ่มตัวอย่างที่มี 3 กลุ่มขึ้นไป โดยใช้การทดสอบค่าเอฟ และทดสอบความแตกต่างด้วยการเปรียบเทียบพหุคูณโดยวิธีการทดสอบของเชฟเฟ (Scheffe's Test)

2) นำข้อมูลที่เชิงคุณภาพมาวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการวิเคราะห์สังเคราะห์เนื้อหา

สรุปผลการวิจัย

1. ข้อมูลเชิงปริมาณ

1) ชาวชนบทในจังหวัดปัตตานี นราธิวาส และสงขลามีส่วนร่วมในระดับปานกลางมากที่สุด และชาวชนบทในจังหวัดยะลาและสตูลมีส่วนร่วมในระดับสูงมากที่สุด โดยมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

2) ชาวชนบททั้งเพศชายและเพศหญิงมีส่วนร่วมในระดับปานกลางมากที่สุด โดยมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

3) ชาวชนบททุกช่วงอายุมีส่วนร่วมในระดับปานกลางมากที่สุด โดยมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

4) ชาวชนบททั้งศาสนาพุทธและศาสนาอิสลามมีส่วนร่วมในระดับปานกลางมากที่สุด โดยมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

5) ชาวชนบทที่เป็นหัวหน้าครอบครัว ภรรยาหัวหน้าครอบครัว บุตรหัวหน้าครอบครัว และอื่น ๆ มีส่วนร่วมในระดับปานกลางมากที่สุด โดยมีส่วนร่วมที่ไม่แตกต่างกัน

6) ชาวชนบทที่เป็นโสด สมรสอยู่ด้วยกัน สมรสแยกกันอยู่ หย่าร้าง และเป็นหม้ายมีส่วนร่วมในระดับปานกลางมากที่สุด โดยมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.01

7) ชาวชนบทที่สำเร็จการศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย อนุปริญญา ปริญญาตรี และสูงกว่าปริญญาตรี มีส่วนร่วมในระดับปานกลางมากที่สุด โดยมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

8) ชาวชนบทที่มีอาชีพเกษตรกรรม รับจ้าง ช่าง ราชการ ลูกจ้าง และอื่น ๆ มีส่วนร่วมในระดับปานกลางมากที่สุด และชาวชนบทที่มีอาชีพค้าขายมีส่วนร่วมในระดับสูงมากที่สุด โดยมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

9) ชาวชนบทที่มีรายได้ต่อเดือนต่ำกว่า 4,001 บาท ระหว่าง 4,001-6,000 บาท 8,001-10,000 บาท และมากกว่า 10,000 บาท มีส่วนร่วมในระดับปานกลางมากที่สุด และชาวชนบทที่มีรายได้ต่อเดือนระหว่าง 6,001- 8,000 บาท มีส่วนร่วมในระดับสูงมากที่สุด โดยมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

10) ชาวชนบทที่ไม่ได้ดำรงตำแหน่งกรรมการหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน สมาชิกสภาตำบล/อบต. และอื่น ๆ มีส่วนร่วมในระดับปานกลางมากที่สุด โดยมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.001

2. ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ชาวชนบทส่วนใหญ่มีการรับรู้วิถีการดำเนินชีวิต เศรษฐกิจที่มีผลกระทบต่อหมู่บ้านบ่อยครั้งมาก โดยรับรู้จากการพูดคุยสนทนากันตามปกติในกลุ่ม จากเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำศาสนา และการติดตามข่าวจากสื่อต่าง ๆ ชาวชนบทเพียงส่วนน้อยเท่านั้นที่เข้าใจและสามารถให้ความหมาย คำว่า "เศรษฐกิจแบบพอเพียง" ได้อย่างถูกต้อง เพราะได้นำหลักเศรษฐกิจ

แบบพอเพียงมาใช้กับตนและครอบครัว ในชีวิตประจำวัน โดยเคยได้ยินจากเจ้าหน้าที่ของรัฐ เช่น นักวิชาการ พัฒนาชุมชน เกษตรอำเภอ และเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนตำบล เป็นต้น นอกจากนี้ชาวชนบทยังเคยได้ยินเศรษฐกิจแบบพอเพียงจากผู้นำท้องถิ่น ผู้นำศาสนา การอบรม ประชุม สัมมนา และจากสื่อต่าง ๆ และชาวชนบทที่รู้จักและได้ยิน "เศรษฐกิจแบบพอเพียง" มีส่วนร่วมในการแนะนำให้บุคคลอื่นได้เข้าใจหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงบ้างพอสมควร เท่าที่สามารถแนะนำได้และมีเพียงสมาชิกในครอบครัวและญาติสนิทมิตรสหายเท่านั้นที่นำไปปฏิบัติ

ชาวชนบทมีส่วนร่วมเป็นอย่างมากในการนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้ในการดำเนินชีวิต ทั้งตนเองและสมาชิกในครอบครัว โดยการหารายได้เสริมปลูกพืชผลไม้กินเองและเลี้ยงสัตว์แล้วที่เหลือก็นำไปขายลดค่าไฟฟ้า ค่าน้ำ ค่าน้ำมัน มีการออกกำลังกาย มีการใช้สมุนไพรแทนยาแผนปัจจุบัน ลดค่าแก๊ส และมีการจัดตั้งและเป็นสมาชิกกลุ่มอาชีพ กลุ่มสหกรณ์ต่าง ๆ นอกจากนี้ยังมีส่วนร่วมในการแนะนำให้บุคคลอื่นมีรายได้เพิ่มขึ้น มีรายจ่ายของตนเองและครอบครัวลดลงอย่างมาก มีการระดมทุนและมีเงินออมมากขึ้น และมีส่วนร่วมในการแนะนำให้สมาชิกในครอบครัว และบุคคลอื่นรู้จักวิธีการประหยัดไฟภายในบ้านและรู้จักวิธีการประหยัดน้ำมากขึ้น

ชาวชนบทมีความคิดว่าหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงเป็นหลักการที่ดีมากและมีประโยชน์ต่อชาวชนบทมากที่สุด เพราะสามารถทำให้ประชาชนมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น มีความสุข รู้จักความพอเพียง รู้จักการประมาณตน ใช้จ่ายอย่างมีเหตุผล มีการวางแผนและพิจารณาอย่างรอบคอบ และที่สำคัญทำให้รู้จักการประหยัด รู้จักหารายได้เสริมเพิ่ม และมีการเก็บออมเงิน นอกจากนี้หลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงยังทำให้รายได้ของตนเองและครอบครัวเพิ่มขึ้นอย่างมากเป็นการส่งเสริมสนับสนุนให้ชาวบ้านในชนบทรู้จักการรวมตัวเพื่อจัดตั้งเป็นกลุ่มอาชีพต่าง ๆ หรือกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ รู้จักการทำงานเพื่อการดำรงชีพ และที่สำคัญที่สุดหลังจากที่นำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาใช้แล้วรู้สึกว่าการเศรษฐกิจของครอบครัวเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ทำให้สภาพความเป็นอยู่ดีขึ้น ทำให้ครอบครัวอยู่ดี

กินดี ทำให้รู้จักการประมาณตน มีน้อยใช้น้อย มีมากใช้มาก รู้จักวิธีการประหยัด และรู้จักวิธีการใช้จ่ายอย่างฉลาด เพราะฉะนั้นอาจกล่าวได้ว่าเศรษฐกิจแบบพอเพียงสามารถแก้ไขปัญหาภาวะทางเศรษฐกิจไทยได้ดีมาก ๆ เนื่องจากทำให้ประชาชนรู้จักพออยู่พอกิน นำสิ่งที่อยู่รอบตัวมาทำเป็นรายได้มีการทำมาหากินและเลี้ยงตนเองด้วยการดำเนินกิจกรรมหลาย ๆ อย่างไปพร้อม ๆ กัน รู้จักเพิ่มรายได้ ลดรายจ่าย และมีเงินออม

อภิปรายผลการวิจัย

1) ชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง ส่วนใหญ่อยู่ในระดับปานกลาง

ผลการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีส่วนร่วมและให้ความร่วมมือในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียง มีเพียงบางคนเท่านั้นที่นำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้ในการพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน ซึ่งชาวชนบทส่วนใหญ่กล่าวว่าหลังจากที่นำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาใช้แล้วรู้สึกว่าเศรษฐกิจของครอบครัวมีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น คิดว่าตนเองนั้นประสบผลสำเร็จตามที่คาดหวังไว้ และมีความสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่ว่า "ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้ และมีเงินออม" แต่ก็มีส่วนน้อยที่กล่าวว่าหลังจากที่นำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาใช้แล้วรู้สึกว่าเศรษฐกิจของครอบครัวไม่มีการเปลี่ยนแปลง ยังเหมือนเดิม ซึ่งต้องพิจารณาอีกครั้งว่าเป็นเพราะอะไร แต่จะนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาใช้กับครอบครัวต่อไป แต่อาจมีการปรับปรุงวิธีการดำเนินการเสียใหม่ ดังนั้นจะเห็นได้ว่าชาวชนบทที่นำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียง ไปใช้ในวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันนั้นมีความสอดคล้องกับหลักคำสอนของพุทธศาสนาและศาสนาอิสลามที่มีการกล่าวถึงหลักความพอเพียงโดยมุ่งส่งเสริมให้ทุกคนเห็นความสำคัญของความพอเพียง และให้ยึดหลักการดำเนินชีวิตแบบพอเพียง เช่น ในศาสนาพุทธสนับสนุนส่งเสริมให้ใช้สมุนไพรมากหลายชนิดเป็นยาและปลูกไว้ ให้อาหารประทัด ใช้จ่ายแต่สิ่งที่จำเป็นแก่การครองชีพ พยายามใช้จ่ายให้เหมาะสมกับรายได้ ไม่

ฟุ่มเฟือย ประกอบอาชีพอย่างรอบคอบและอดทน (ดูเพิ่มเติมในวินัย.มหาวรรค.เกศสุช เล่มที่ 5 หน้า 41 ข้อ 28 ; วินัย.จุลวรรค.จตุทกวัตตขันธ์อุทะ เล่ม 7 หน้า 5 ข้อ 12 หน้า 16 ข้อ 34, วินัย.จุลวรรค.จตุทกขันธ์อุทะ เล่ม 7 หน้า 7 ข้อ 17) และในศาสนาอิสลามสนับสนุนส่งเสริมให้รับประทานอาหารที่ได้จากการทำงานด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง ไม่สุรุษสุร่าย ไม่ฟุ่มเฟือย และให้มีการทำบุญทำทาน (บันทึกโดยบุคอรี 34, 15 ; 77, 1; อัลกุรอาน 6, 142)

ในขณะที่ชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้ อีกบางส่วนให้ความสำคัญกับหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงน้อยมาก ยังไม่มีส่วนร่วมในการนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้ในการพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน ถึงแม้บางครั้งจะมีญาติสนิทมิตรสหาย เพื่อนบ้าน เจ้าหน้าที่ของรัฐ และผู้นำท้องถิ่นมาให้คำแนะนำ ให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องก็ตาม ก็ยังไม่สามารถที่จะชักนำให้ชาวชนบทเหล่านั้นเข้ามีส่วนร่วมได้ ชาวชนบทบางคนไม่ยอมรับฟัง ไม่เห็นความจำเป็น และไม่เห็นความสำคัญของหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียง และชาวชนบทบางคนที่เคยนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาใช้ก็ไม่มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น ชีวิตความเป็นอยู่ยังเหมือนเดิม ทั้งนี้เป็นเพราะว่าคุณลักษณะเฉพาะของชาวชนบทที่ส่วนใหญ่เป็นคนที่มีการศึกษาต่ำ มีความซื่อสัตย์ หูตาไม่กว้าง เครื่องครัดวัฒนธรรมประเพณีนิยม นับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไม่กระฉับกระเฉง ดำเนินชีวิตเรื่อย ๆ ไม่ยอมรับการเปลี่ยนแปลงอะไรง่าย ๆ มีการต่อต้านการเปลี่ยนแปลง ยึดหลักขนบธรรมเนียมประเพณีอนุรักษ์นิยม ไม่ชอบของใหม่ จนทำให้ชาวชนบทไม่มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจพอเพียง ดังที่สมยศ ทุงหว่า (2534, 57-58) กล่าวว่า คนชนบทนอกจากจะมีความศึกษาน้อย มีความไม่รู้อยู่มากแล้ว ยังเป็นคนยึดหลักความชอบพอของตนเป็นเกณฑ์ ซื่อสัตย์ และไม่ชอบการเปลี่ยนแปลง และวิรัช นิภาวรรณ (2532, 51-52) กล่าวว่า ชาวชนบทไทยจะเป็นคนหัวโบราณ ยึดมั่นรักษาขนบธรรมเนียมประเพณีไม่ยอมเปลี่ยนแปลงได้ง่าย และในบางครั้งมีการต่อต้านการเปลี่ยนแปลงด้วย ชอบเก็บเงินไว้โดยไม่นำไปลงทุนต่อไปทำให้เงินหมุนเวียนน้อย ไม่กระตือรือร้น ไม่ดิ้นรน ชอบสถานภาพเดิม ไม่เชื่อ

และไม่ไว้ใจของใหม่ ๆ

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการที่จะให้ชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงนั้น จะต้องมีการสร้างพื้นฐานความเข้าใจอีกมาก ควรมีการให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง และที่สำคัญที่สุดจะต้องทำให้เขามองเห็นถึงข้อดี เห็นถึงประโยชน์ที่เขาจะได้รับ และให้เขาได้เห็นถึงกลุ่มบุคคลตัวอย่างที่นำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้แล้วประสบความสำเร็จ มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งบุคคลที่แต่ละคนให้ความเคารพนับถือ มีความศรัทธา และมีความเกรงอกเกรงใจ อาจเป็นส่วนสำคัญประการหนึ่งที่จะทำให้เขามีความสมัครใจที่จะนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้กับตนเองและครอบครัวก็เป็นได้ ดังที่สุจินต์ ดาววีรกุล (2527, 106) กล่าวว่า การที่จะให้ประชาชนมีส่วนร่วมนั้นต้องกระทำเป็นกระบวนการที่ประชาชนมีความสมัครใจเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดการเปลี่ยนแปลงเพื่อตัวเองเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ดังที่ปรารถนาหรือตั้งไว้ ทั้งนี้ ต้องมิใช่เป็นการกำหนดกรอบความคิดจากบุคคลภายนอก นรินทร์ จงวุฒิเวศย์ (2527, 183) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนมีส่วนเกี่ยวข้องกับด้านจิตใจและอารมณ์ของบุคคลหนึ่งในสถานการณ์กลุ่ม ซึ่งผลของการเกี่ยวข้องดังกล่าวเป็นเหตุเร้าใจให้กระทำการบรรลุจุดมุ่งหมายของกลุ่มนั้นกับทั้งให้เกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมกับกลุ่มดังกล่าวและปริญญ์ ปราชัญญานุกร (2539, 4-5) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้คือ มีอิสระ มีความสามารถ มีความเต็มใจ มีเวลา ได้รับผลตอบแทน มีความสนใจ ไม่กระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคม

นอกจากนี้ การที่จะให้ชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงนั้น ต้องมีการจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรเกี่ยวกับหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงขึ้น โดยมีสำนักงานมีโครงสร้างการบริหาร มีสมาชิก มีระเบียบปฏิบัติ มีแผนนโยบาย และมีการทำเครือข่าย เพื่อสร้างความรู้สึกไว้วางใจของกลุ่มเป็นของชุมชนมิใช่เป็นของรัฐ เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนทุกระดับ ทุกชั้นตอน ทุกกระบวนการ และสร้างความรู้สึกให้สมาชิกและชุมชน

มีหน้าที่ความรับผิดชอบ และที่สำคัญต้องสร้างความรู้สึกไว้วางใจของบุคคลหนึ่งที่อยู่ในกลุ่ม องค์กรหรือชุมชน ซึ่งเป็นตัวกระตุ้นให้บุคคลนั้นกระทำการกิจกรรมได้สำเร็จตามจุดมุ่งหมายของกลุ่ม และเกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมรับผิดชอบกับกลุ่มของตน ถ้าสมาชิกกลุ่มทุกคนขาดความรู้สึกไว้วางใจเป็นเจ้าของการทำกิจกรรมใด ๆ แล้วสมาชิกก็จะไม่กระทำการกิจกรรมนั้น ๆ เพราะถือว่ามิใช่เรื่องของตน จึงไม่อยากยุ่งเกี่ยวและไม่ร่วมรับผิดชอบใด ๆ เนื่องจากมิได้ร่วมทำกิจกรรมดังกล่าว ทำให้กลุ่มต้องประสบความล้มเหลวในการทำกิจกรรมของกลุ่ม ซึ่งสิ่งเหล่านี้อาจเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้ประชาชนในแต่ละชุมชนมีความสมัครใจ ที่จะเข้าร่วมเป็นสมาชิกขององค์กร ยอมรับ และปฏิบัติตามระเบียบขององค์กร และมีการนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้กับตนเองและครอบครัวตามสมาชิกขององค์กรคนอื่น ๆ ด้วยก็เป็นได้ ดังที่ไพรัตน์ เดชะรินทร์ (2527, 6-7) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่รัฐทำการส่งเสริมชักนำสนับสนุนและสร้างโอกาสให้ประชาชนในชุมชนทั้งในรูปส่วนบุคคล กลุ่มชน ชุมชน สมาคม มูลนิธิ และองค์การอาสาสมัครรูปแบบต่าง ๆ ให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงาน ยุวัฒน์ วุฒิเมธี (2526, 20) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การพิจารณาตัดสินใจ การร่วมปฏิบัติ และการร่วมรับผิดชอบในเรื่องต่าง ๆ อันมีผลกระทบต่อมาถึงประชาชนเอง การที่สามารถทำให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทเพื่อแก้ไขปัญหาและนำมาซึ่งสภาพความเป็นอยู่ของประชาชนที่ดีขึ้นได้ อคินทรพิพัฒน์ (2527, 320) กล่าวว่า ประชาชนต้องเป็นผู้คิดค้นปัญหา เป็นผู้ทำทุกอย่าง ไม่ใช่เรากำหนดไปแล้วมาให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในเรื่องใดเรื่องหนึ่งทุกอย่างประชาชนจะต้องเป็นผู้คิดขึ้นมาเอง กานดา ผรณเกียรติ (2529, 37) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การวางแผน การดำเนินงาน การประเมินผล วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน (2531, 10-13) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการเข้าร่วมอย่างขยันแข็งขันและอย่างเต็มที่ในทุกชั้นตอนของโครงการหรืองานพัฒนาชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ นรินทร์ชัย

พัฒนาพงศา (2533, 35) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการให้ประชาชนเข้ามาเกี่ยวข้องกับกระบวนการตัดสินใจ การดำเนินงาน การแก้ปัญหา และร่วมรับผลประโยชน์จากโครงการ ทั้งนี้เพื่อให้เขาเป็นผู้มีความคิดริเริ่ม และมุ่งใช้ความพยายาม ความเป็นตัวของตัวเองเข้าดำเนินการและควบคุมทรัพยากรและระเบียบในสถาบันต่าง ๆ ภูมิชัย ราชพิตรภักดีพิเศษ (2536, 10) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการสละทรัพย์ส่วนตัว ความรู้ ความสามารถ และเวลาในการเข้าร่วมในกิจกรรมอันเป็นการพัฒนาหมู่บ้าน จำรัส นวลน้อม (2540, 231) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมเป็นการให้ผู้ที่เกี่ยวข้องและผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียมีส่วนในอำนาจการตัดสินใจ และหน้าที่ความรับผิดชอบ และริดเดอร์ (Willian, 1974, 39) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นการมีส่วนร่วมในการปะทะสังสรรค์ทางสังคม ซึ่งรวมทั้งการมีส่วนร่วมของปัจเจกบุคคลและมีส่วนร่วมของกลุ่ม

2) ชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

ผลการวิจัยดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าการที่ชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้ส่วนใหญ่มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่แตกต่างกัน อาจเป็นเพราะว่ามีชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้เพียงบางส่วนเท่านั้นที่เห็นความสำคัญ เห็นประโยชน์ และเห็นข้อดีของหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียง แล้วนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้ในการพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันทั้งของตนเองและครอบครัว และยังมีชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้อีกบางส่วนที่ไม่เห็นความสำคัญ ไม่เห็นประโยชน์ และไม่เห็นข้อดีของหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียง อีกทั้งยังคิดว่าไม่มีความจำเป็นใด ๆ ที่ต้องนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้ในการพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของตนเองและครอบครัว โดยมีการอ้างเหตุผลต่าง ๆ นานา เช่น ไม่จำเป็นต้องนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาใช้ ตนเองก็มีความเป็นอยู่ที่ดีแล้ว และคนที่เคยนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงมาใช้กับครอบครัวบางคนก็ไม่เห็นมีอะไรเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น มีหน้าซำชีวิตความเป็นอยู่ของครอบครัวก็ยังไม่เหมือนเดิม

เป็นต้น ถึงแม้บางครั้งจะมีบุคคลต่าง ๆ มาให้คำแนะนำให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้อง ชี้ให้เห็นถึงข้อดี และประโยชน์เกี่ยวกับหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียง รวมทั้งมีการยกตัวอย่างบุคคลที่นำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้แล้วทำให้มีชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้นก็ตาม ก็ยังไม่สามารถที่จะทำให้ชาวชนบทเหล่านั้นเห็นความสำคัญ เห็นข้อดี เห็นประโยชน์ และนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวันได้ และถึงแม้ว่าจะมีการยกหลักคำสอนของพุทธศาสนาและศาสนาอิสลามที่มีการกล่าวถึงหลักการความพอเพียงที่มุ่งส่งเสริมให้ทุกคนเห็นถึงความสำคัญของความพอเพียง และให้ยึดหลักการดำเนินชีวิตแบบพอเพียงก็ตาม

ดังนั้นจะเห็นได้ว่าจากการที่ชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้เพียงบางส่วนเท่านั้นที่นำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้ในการพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิตประจำวัน และยังมีอีกบางส่วนไม่ได้นำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้ในการพัฒนาวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันนี้เอง ส่งผลให้ชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงที่แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของมณีรัตน์ ลิมส์เชื้อ (2521, 136-137) ศึกษาพบว่า การได้รับคำแนะนำสนับสนุนจากเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้องมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปฏิบัติงานของคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ฉอาน วุฑฒิกกรมรักษา (2526, 114-115) ศึกษาพบว่า ผู้ที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีกว่าเข้ามามีส่วนร่วมในโครงการแตกต่างกับผู้ที่มีสถานภาพทางเศรษฐกิจที่ด้อยกว่า ผู้ที่มีการศึกษาสูงกว่าจะเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำโครงการมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาดำต่ำกว่า จีระ กาญจนภักดี (2539, 63-64) ศึกษาพบว่า เพศ อายุ และรายได้ของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชนต่างกัน มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทแตกต่างกัน สมบูรณ์ ฉะลัม (2540, 77) ศึกษาพบว่า อาสาพัฒนาชุมชนที่มีเพศ อายุ สถานภาพการสมรส อาชีพหลักแตกต่างกันมีส่วนร่วมตามบทบาทในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนไม่แตกต่างกัน อาสาพัฒนาชุมชนที่มีระยะเวลาในการดำรงตำแหน่งและการศึกษาต่างกันมีส่วนร่วมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .05 และ .01 ตามลำดับ สโรชรัตน์ ศิริรัตน์ (2531) ศึกษาพบว่า

ฐานะทางเศรษฐกิจ การได้รับข่าวสาร การติดต่อกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ และการเป็นผู้นำท้องถิ่นมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับการมีส่วนร่วมในกิจกรรมกองทุนพัฒนาหมู่บ้าน ขวัญชัย วงศ์นิติกร (2532) ศึกษาพบว่า ปัจจัยทางด้านฐานะทางเศรษฐกิจ การเป็นผู้นำทั้งในและนอกชุมชน การเป็นสมาชิกกลุ่มกิจการ การติดต่อผู้นำและการได้รับทราบข้อมูลเกี่ยวกับกิจการในชุมชนนั้นมีความสัมพันธ์กับการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ 0.05 สุจินต์ ดาววิระกุล (2527) ศึกษาพบว่า ปัจจัยด้านบุคคล ได้แก่ ตำแหน่งทางสังคมในหมู่บ้าน การรู้สึกว่าคุณค่ามีความสำคัญต่อหมู่บ้าน และการมีความกระตือรือร้นที่จะเข้าร่วมกิจกรรมพัฒนาหมู่บ้าน ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ได้แก่ อาชีพ รายได้ และการเป็นเจ้าของที่ดินทำกินมีผลต่อการเข้ามามีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน และปัจจัยทางด้านสังคม ได้แก่ ความต้องการเกียรติ และการได้รับการชักชวนจากกรรมการหมู่บ้าน เพื่อนบ้าน นายอำเภอ และพัฒนาการอำเภอ มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน ในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน และอาณาภาพ ภิรลภา (2528) ศึกษาพบว่า ความเกรงใจผู้มีสถานภาพสูงกว่าความต้องการการเป็นกลุ่มพวก ความเชื่อถือในตัวผู้นำ ความใกล้ชิดกับเจ้าหน้าที่รัฐ การคำนึงถึงผลประโยชน์ตอบแทน การยอมรับแบบอย่างความไม่พอใจต่อสภาพแวดล้อม มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชุมชน

3) ชาชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่นำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้กล่าวว่า หลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงมีประโยชน์ต่อชาชนบทมากที่สุด จากผลการวิจัยดังกล่าวข้างต้นจะเห็นได้ว่าชาชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่นำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้ต่างก็กล่าวว่าหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงทำให้เศรษฐกิจของครอบครัวดีขึ้น ทำให้สภาพความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ทำให้รู้จักวิธีการประหยัด ไม่ว่าจะเป็นการประหยัดค่าไฟฟ้า ค่าน้ำประปา และเชื้อเพลิง ทำให้รู้จักวิธีการหารายได้เพิ่ม ทำให้มีเงินออม ทำให้รู้จักการประมาณ ทำให้รู้จักวิธีการดำเนินชีวิตอยู่ท่ามกลางวิกฤติทางเศรษฐกิจในปัจจุบันได้อย่างมีความสุข ทำให้รู้จักการดำเนินชีวิตอย่างมีคุณธรรม จริยธรรม

สามารถดำเนินชีวิตด้วยความอดทน และมีความเพียร ทำให้รู้จักการใช้จ่ายอย่างมีเหตุมีผล มีการพิจารณาอย่างรอบคอบ มีการวางแผนอย่างเป็นระบบ และใช้จ่ายเฉพาะเท่าที่จำเป็นทำให้รู้จักการรักษาสุขภาพให้แข็งแรง อยู่เสมอ และให้ความสำคัญกับการออกกำลังกายมากขึ้น และที่สำคัญทำให้ประชาชนชาชนบทรู้จักคำว่า "พออยู่พอกิน" เพราะฉะนั้นจะเห็นได้ว่าหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงนั้น ทำให้สภาพความเป็นอยู่ของชาชนบทดีขึ้น และสามารถใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนได้อย่างมีความสุข ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ (2541, 18-20) ที่กล่าวว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีกระแสพระราชดำรัส เมื่อวันที่ 4 ธันวาคม 2540 ว่า "หลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียง เป็นอีกแนวคิดหนึ่งที่สามารถแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจของประชาชน โดยเฉพาะชาชนบทในชนบทได้ แนวคิดเศรษฐกิจแบบพอเพียงนี้เชื่อว่าก่อนอื่นจะต้องให้ประชาชนต้องพึ่งตนเองให้ได้ ชุมชนต้องพึ่งตนเองให้ได้ และในที่สุดสังคมและประเทศจึงพึ่งตนเองได้ อันจะนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่สำคัญที่สุดของเศรษฐกิจแบบพอเพียง คือ การลดรายจ่าย การเพิ่มรายได้ และการระดมทุน" อภิชัย พันธเสน (2542, 9-10) กล่าวว่า ความพอเพียง คือ ความพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภ ต้องไม่เบียดเบียนผู้อื่น และความมีเหตุผล นอกจากนี้หลักการของเศรษฐกิจแบบพอเพียงเป็นเรื่องของความพอดีที่มีความเกี่ยวโยงไปยังศาสนา และเป็นการประยุกต์ศาสนาเข้ามาในระบบเศรษฐกิจ กรรมการพัฒนาชุมชน (2542, 1) กล่าวว่า ความพอเพียง หมายถึง ความพอประมาณ ความมีเหตุผล รวมถึงความจำเป็นที่จะต้องมีระบบภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีพอสมควร ต่อการมีผลกระทบใด ๆ อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทั้งภายนอกและภายใน ทั้งนี้จะต้องอาศัยความรอบรู้ ความรอบคอบ และความระมัดระวังอย่างยิ่ง ในการนำวิชาการต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผนและการดำเนินการทุกขั้นตอน และขณะเดียวกันจะต้องเสริมสร้างพื้นฐานจิตใจของคนในชาติ โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ของรัฐ นักทฤษฎี และนักธุรกิจในทุกระดับ ให้มีสำนึกในคุณธรรม ความซื่อสัตย์สุจริต และให้มีความรอบรู้ที่เหมาะสม ดำเนินชีวิตด้วยความอดทน ความเพียร มีสติปัญญา และความรอบคอบ เพื่อให้สมดุลและ

พร้อมต่อการรองรับการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและกว้างขวาง ทั้งด้านวัตถุ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม จากโลกภายนอกได้เป็นอย่างดี ฝาสุก พงษ์ไพจิตร (2542, 19) กล่าวว่า ความพอเพียงเป็นแก่นหรือกุญแจสำคัญที่บรรดากลุ่มท้องถิ่นนิยมเสนอเป็นหลักการที่ควรยึดเพื่อต้านทานกระแสโลกาภิวัตน์ มนตรี ศรีไพศาล (2542, 68) กล่าวว่า สิ่งสำคัญคือความเพียงพอในการตั้งความหวัง ถ้าเรามีได้หวังสูงเกินไป มองชีวิตในแง่ดี รู้จักคิดเพียงพอ กับสิ่งที่มีสิ่งที่ได้ ก็สามารถรู้สึกเพียงพอได้ ชีวิตก็เบิกบาน มีความสุข และความเพียงพอไม่ได้หมายความว่า ทุกครอบครัวจะต้องผลิตอาหารของตัวเอง จะต้องทอผ้าใส่ให้ตัวเองและสำหรับครอบครัว อย่างนั้นมันเกินไป แต่ว่าในหมู่บ้านหรือในอำเภอจะต้องมีความพอเพียงพอสมควร ประเวศ วะสี (2542, 4-5) กล่าวว่า ความพอเพียง หมายถึง พอเพียงในอย่างน้อย 7 ประการด้วยกัน คือ 1) พอเพียงสำหรับทุกคน ทุกครอบครัว 2) จิตใจพอเพียง ทำให้รักและเอื้ออาทรคนอื่นได้ คนที่ไม่พอจะรักคนอื่นไม่เป็น และทำลายมาก 3) สิ่งแวดล้อมพอเพียง การอนุรักษ์และเพิ่มพูนสิ่งแวดล้อม ทำให้ยังชีพและทำมาหากินได้ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน ซึ่งได้ทั้งอาหาร ได้ทั้งสิ่งแวดล้อม และได้ทั้งเงิน 4) ชุมชนเข้มแข็งพอเพียง การรวมตัวกันเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง จะทำให้สามารถแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้ เช่น ปัญหาสังคม ปัญหาความยากจน หรือปัญหาสิ่งแวดล้อม 5) ปัญญาพอเพียง มีการเรียนรู้ร่วมกันในการปฏิบัติ และปรับตัวได้อย่างต่อเนื่อง 6) อยู่บนพื้นฐานวัฒนธรรมพอเพียง 7) มีความมั่นคงพอเพียง ไม่ใช่ชวบวบ เตี้ยจนเดี๋ยวยรวยแบบกะทันหัน เตี้ยอดงานไม่มีกินไม่มีใช้ ถ้าเป็นแบบนี้ประสาทมมนุษย์คงทนไม่ไหวต่อความผันผวนที่เร็วเกิน ซึ่งทำให้สุขภาพจิตเสีย เครียด เพี้ยน รุนแรง ฆ่าตัวตาย ติดยา ดังนั้นความมั่นคงจึงทำให้สุขภาพจิตดี และอภิชัย พันธเสน (2542, 9) กล่าวว่า คำว่า "พอเพียง" มีความหมายกว้างขวางกว่าความสามารถในการพึ่งตัวเอง หรือความสามารถในการยืนบนขาของตัวเอง เพราะความพอเพียง หมายถึงการที่มีความพอ คือ มีความโลภน้อย เมื่อโลภน้อยก็เบียดเบียนคนอื่นน้อย ถ้าประเทศใดมีความคิดนี้ มีความคิดว่าทำอะไรต้องพอเพียง หมายความว่าพอประมาณ ซื่อตรง ไม่โลภอย่างมาก

คนเราก็อาจเป็นสุข ความพอเพียงนี้อาจจะมีมาก อาจมีความหรรหาก็ได้ แต่ไม่ต้องเบียดเบียนคนอื่น พร้อมกันนั้น พระองค์ก็สรุปในที่สุดว่า "ความพอเพียงนี้ก็แปลว่า ความพอประมาณและความมีเหตุผล"

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะที่ได้จากการวิจัยในครั้งนี้

1) จากผลการวิจัยในครั้งนี้พบว่าชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้มีส่วนร่วมในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบพอเพียงอยู่ในระดับปานกลาง ดังนั้นบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความช่วยเหลือให้คำแนะนำ และให้การสนับสนุนแก่ชาวชนบทที่ยังมีชีวิตความเป็นอยู่ที่ไม่เหมือนเดิมให้มีการเปลี่ยนแปลงในทางที่ดีขึ้น

2) จากผลการวิจัยในครั้งนี้พบว่าชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้อีกบางส่วนยังไม่เห็นความสำคัญ ขาดความรู้ความเข้าใจ และไม่มีกรนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้ ดังนั้นบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ความรู้ความเข้าใจที่ถูกต้องเกี่ยวกับหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียง ชี้ให้เห็นถึงข้อดี และเห็นถึงประโยชน์ของหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียง โดยการจัดอบรม สัมมนา และฝึกปฏิบัติการเกี่ยวกับหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงในแต่ละชุมชนอย่างสม่ำเสมอ

3) จากผลการวิจัยในครั้งนี้พบว่าชาวชนบทในจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังขาดหน่วยงานหรือองค์กรในระดับชุมชนที่เป็นแกนหลักเกี่ยวกับการดำเนินตามหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียง ดังนั้นบุคคลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรมีการจัดตั้งกลุ่มองค์กรขึ้น โดยมีสำนักงาน มีโครงสร้างการบริหาร มีสมาชิก มีระเบียบปฏิบัติ มีแผน นโยบาย และมีการทำเครือข่าย เพื่อสร้างความรู้ที่กว้างองค์กรดังกล่าวเป็นของชุมชนมิใช่เป็นของรัฐ เน้นการมีส่วนร่วมของประชาชนในชุมชนทุกระดับ ทุกขั้นตอน ทุกกระบวนการ

2. ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยในครั้งต่อไป

1) ควรมีการศึกษาวิจัยในลักษณะของการวิเคราะห์แบบเมตาดา เพื่อให้ได้ข้อมูลสรุปที่ชัดเจน แล้วนำไปใช้เป็นแนวทางการใช้ประกอบการพิจารณาวางแผน และกำหนดแผน นโยบาย ยุทธศาสตร์ ของ

เศรษฐกิจแบบพอเพียง

2) ควรศึกษาวิจัยในเรื่องเดียวกันนี้ในพื้นที่เดียวกัน หรือต่างพื้นที่ โดยศึกษาเฉพาะกลุ่มเป้าหมาย เช่น กลุ่มเกษตรกรที่ประสบความสำเร็จในการนำหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียงไปใช้ในชีวิตประจำวัน เป็นต้น

3) ควรศึกษาวิจัยเรื่องอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง กับเศรษฐกิจแบบพอเพียง เช่น การศึกษาสภาพและปัญหาในการดำเนินการตามหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียง ความคิดเห็นต่อการดำเนินการตามหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียง และการศึกษาผลกระทบในการดำเนินการตามหลักการเศรษฐกิจแบบพอเพียง เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- กรมการพัฒนาชุมชน. (2542). "ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง", ใน **ข่าวส่งเสริมประชาคมเศรษฐกิจชุมชน**. กรุงเทพฯ: กระทรวงมหาดไทย.
- _____. (2541). **แนวทางการดำเนินงานเศรษฐกิจชุมชน โดย วิธีการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: กระทรวงฯ. กระทรวงมหาดไทย. (ม.ป.ป.). **คู่มือการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนพึ่งตนเอง**. กรุงเทพฯ: กระทรวงฯ.
- กองกรรมาธิการ. (2542). **รายงานการพิจารณาของคณะกรรมการวิสามัญศึกษาปัญหา 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้**. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา.
- กานดา วรรณเกียรติ. (2529). "การมีส่วนร่วมของเกษตรกรในการพัฒนาชลประทาน" **รายงานการประชุมเชิงปฏิบัติการเรื่องการทบทวนและการวางแผนการมีส่วนร่วมของเกษตรกร**. วันที่ 8-18 ธันวาคม 2529 (อัตสำเนา).
- ขวัญชัย วงศ์นิติกร. (2532). **ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชนของผู้อาศัยในเขตหมู่บ้านจัดสรรชานเมือง : ศึกษาเฉพาะกรณีหมู่บ้านจัดสรรเทพประทาน อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี**. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- จำรัส นวลน้อม. (2540). **การศึกษาเกี่ยวกับการพัฒนาประเทศ : แนวความคิดและวิธีปฏิบัติ**. กรุงเทพฯ: โอเดียน สโตร์.

จีระ กาญจนศักดิ์. (2539). **รายงานการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบทของผู้นำอาสาพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพฯ: ศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชน เขตที่ 1.

ฉอาน วุฒิกรรมรักษา. (2526). **ปัจจัยทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการสร้างงานในชนบท : ศึกษาเฉพาะกรณีโครงการที่ได้รับรางวัลดีเด่น ตำบลคุ้มพยอม อำเภอบ้านโป่ง จังหวัดราชบุรี**. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ต่วน สุวรรณศาสตร์. (2514). **ใจความอัลหะดีษ**. กรุงเทพฯ: ส.วงศ์เสงี่ยม.

นรินทร์ชัย พัฒนพงศา. (2533). **แนวทางในการให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาชนบท**. กรุงเทพฯ: ครูสภาลาดพร้าว.

นิรันดร์ จงวุฒิเวศย์. (2527). "กลวิธีแนวทางวิธีการเสริมสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท" ใน **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. กรุงเทพฯ: ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.

ประเวศ ะลี. (2542). **เศรษฐกิจพอเพียงและประชาสังคมแนวทางพลิกฟื้นเศรษฐกิจสังคม**. กรุงเทพฯ: หมอชาวบ้าน.

ปริญญาญ์ ปราชญาอนุกร และสมบัติ กุสุมาวลี. (2539). **แนวคิดเรื่องการพัฒนาโดยมีมนุษย์เป็นศูนย์กลางและทฤษฎีการมีส่วนร่วมของประชาชน**. ม.ป.ท. (อัตสำเนา).

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2542). **วิกฤตเศรษฐกิจและวัฒนธรรมนิยม**. กรุงเทพฯ: มูลนิธิเด็ก.

พระมหาสุ่ม ปุณฺณคุตโต. (2518). **พระพุทธศาสนากับเศรษฐกิจ**. กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย.

พวงรัตน์ ทวีรัตน์. (2531). **วิธีการวิจัยทางพฤติกรรมศาสตร์และสังคมศาสตร์**. กรุงเทพฯ: เจริญผล.

ไพรัตน์ เดชะรินทร์. (2527). "นโยบายและกลวิธีการมีส่วนร่วมของชุมชนในยุคทศวรรษการพัฒนา" ใน **การมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนา**. ทวีทองหงษ์วิวัฒน์ บรรณาธิการ. หน้า 6-7 นครปฐม: ศูนย์ศึกษานโยบายสาธารณะสุข มหาวิทยาลัยมหิดล.

- ภูมิชัย ราชพิตรภักดีพิเศษ. (2536). ภาวะความเป็นผู้นำของผู้ใหญ่บ้านกับการพัฒนาท้องถิ่น : ศึกษาเฉพาะกรณีอำเภอโพธารนย์ จังหวัดหนองคาย. วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- มนิรัตน์ ลิ้มสืบเชื้อ. (2521). ปัจจัยที่มีผลต่อการปฏิบัติงานของคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน.
- มนตรี ศรไพศาล. (2542). ร่วมกันคิดกู้วิกฤตเศรษฐกิจไทย. กรุงเทพฯ: ซีเอ็ดดูเคชั่น.
- ม้วาน สะมะฮุน. (2524). อุดมการณ์ฉบับแปลภาษาไทยภาค 1 และภาค 2. กรุงเทพฯ: ส.วงศ์เสงี่ยม.
- ยุวัฒน์ วุฒิมณี. (2526). หลักการพัฒนาชุมชนและหลักการพัฒนาชนบท. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- วันรักษ์ มิ่งมณีนาคิน. (2531). การพัฒนาชนบทไทย. กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. (2532). หลักการพัฒนาชุมชน: การพัฒนาชุมชนประยุกต์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สภาวิจัยแห่งชาติ. (2510). พฤติกรรมร่วมและชุมชน. กรุงเทพฯ: สำนักทำเนียบนายกรัฐมนตรี.
- สมบูรณ์ เฉลัม. (2540). รายงานการวิจัยเรื่องการมีส่วนร่วมตามบทบาทของสำนักงานพัฒนาชุมชนในการดำเนินกิจกรรมพัฒนาชุมชนของจังหวัดในพื้นที่ความรับผิดชอบของศูนย์ช่วยเหลือทางวิชาการพัฒนาชุมชนเขตที่ 3. กรุงเทพฯ: กรมการพัฒนาชุมชน.
- สมยศ กุ้งหว้า. (2534). สังคมชนบทกับการพัฒนา. สงขลา: คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. (2541). คู่มือการดำเนินชีวิตสำหรับประชาชน ปี 2541 และทฤษฎีใหม่. กรุงเทพฯ: มงคลชัยพัฒนา.
- สุจินต์ ดาววีระกุล. (2527). ปัจจัยที่มีผลต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนในโครงการพัฒนาหมู่บ้าน: ศึกษาเฉพาะหมู่บ้านขณะเลิกการประกวดดีเด่นระดับจังหวัดประจำปี 2537. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- สโรชรัตน์ ศิริรัตน์. (2531). ปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมของหัวหน้าครัวเรือนในกิจกรรมกองทุนพัฒนาหมู่บ้านจังหวัดจันทบุรี อำเภอเมืองจังหวัดร้อยเอ็ด. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อคิน รพีพัฒน์. (2527). การมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนา. กรุงเทพฯ: คัดดีโสภาคการพิมพ์.
- อนุภรณ์ สุวรรณสทิศกร. (2529). "การมีส่วนร่วมของคณะกรรมการสภาตำบลต่อโครงการ กสช. ปี 2528 อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น", ใน เนื้อความย่อวิทยานิพนธ์ พ.ศ. 2529. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- อภิชัย พันธเสน. (2542). เศรษฐกิจแบบพอเพียงของในหลวงกับการวิเคราะห์ความหมายของนักเศรษฐศาสตร์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิชัยพัฒนา.
- อานุกาภ ทิรลาภ. (2528). การวิเคราะห์เชิงสมมุติฐานการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท : ศึกษากรณี อำเภอพิบูลมังสาหาร จังหวัดอุบลราชธานี. วิทยานิพนธ์ปริญญาโท มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- Cronbach, L.J. (1990). *Essentials Psychological Testing*. 5th ed. New York: Harper Collins Publishers.
- Reader, William W. (1974). *Some Aspects of the Informal Social Participation of Form Families in New York State*. New York: Cornell University. (Unpublished).